

Meg volt oltalmatok bikkfa kapitányok. [76\(76\)](#)

[250](#)Bethlen Sopronhoz írt leveleiben többször elégedetten szól Sopronnak háborús időkben tanúsított magatartásáról. A város csak az adófizetés tekintetében volt elmarasztható; a fejedelem többször rója meg személyesen is Sopront, hogy a rá kirótt méltányosra szabott adót fizesse be. 1620. április 4-én Kassáról a következőket panaszolja: „*A kevésbé őszinte törekvésetek saját megmaradásotokra, amely úgy tűnik, a régi tűzből és lelkesedésből nem keveset veszített, igen nagy csodálkozást okozott nekünk, annál is inkább, annál is inkább, mivel újra azokat az eszközöket használjátok, amelyekkel kezdetben éltetek, és igen nehezen tesztek eleget az adóhátralékok beszedésének és a bortized behajtásának. Mivel az ország helyzete még nincs mindenhol a kívánt állapotban, a császári csapatok pedig fegyverben vannak, és nem megvetendő felszerelésű táborokat állítottak fel, ez a dolog az elsődleges oka a védelem lanygulásának és gyengülésének.*”[77\(77\)](#)

1621-től a frontzóna Alsó-Magyarországra tolódott vissza; a Dunántúlt és Sopront május 20. körül véglegesen elhagyták az erdélyi csapatok, és a terület visszakerült II. Ferdinánd uralma alá. Az 1622-ben megkötött nikolsburgi békében a császár ugyan garantálta a Dunántúl Bethlen pártján kompromittálódott rendjei és városai bántatlanságát, a fejedelem távozása után mégis számos települést dúltak fel a császári zsoldosok.[78\(78\)](#) Nem lehetett nyugodt sorsa felől Sopron sem.[79\(79\)](#) A tényleges meghódolás 1621. május 22-én történt meg, amikor a zsoldos haddal a város feldúlására rendelt Collalto császári generális előtt Lackner Kristóf kért és kapott kegyelmet városa számára.[80\(80\)](#)

A bethleni idők legfontosabb hozadéka Sopron számára végső soron az volt, hogy amíg Bethlen élt, Ferdinánd nem mert akadályt gördíteni a szabad vallásgyakorlat és az evangélikus gimnázium megalakulása elé, hiszen Bethlen még kétszer támadt ki a Királyi Magyarországra, s az alattvalók hangulata ismét fontos tényezőnek bizonyult.[81\(81\)](#) A bethleni idők hangulata azonban nem múlt el nyomtalanul: 1622-ben, egy évvel Bethlen elvonulása után, amikor császári szálláskészítők érkeztek Sopronba a koronázó országgyűlés előkészületeinek lebonyolítására, Artner Farkas belső tanácsos vitába került Rudinay János ferences atyával: „*Mi is Császár Urunk őfelségének olyan hívei vagyunk, mint kegyelmeitek*” – erre az atya éles meglátással csak ennyit válaszolt: „*Azok uattok szouall, de nem szjvel. Mast is Bethlenitak uattok.*”[82\(82\)](#)

2005. LIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / 242Lackner Kristóf kora és öröksége / 251Kovács József László: „Ti vagytok a Város világossága...” (Adatok a Tudós Társaság második korszakához 1631 – 1674)

[251](#)**Kovács József László: „Ti vagytok a Város világossága...” (Adatok a Tudós Társaság második korszakához 1631 – 1674)**

2005. LIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / 242Lackner Kristóf kora és öröksége / 251Kovács József László: „Ti vagytok a Város világossága...” (Adatok a Tudós Társaság második korszakához 1631 – 1674) / A második korszak főbb forrásai és ezek szerzői

A második korszak főbb forrásai és ezek szerzői

1670. április 24-én Johann Conrad Barth, a soproni evangélikus gyülekezet *pastor primarius*a a Szent György-napi tanácsválasztás előtt beszédet mondott a jövőndő képviselőtestület tagjai előtt, az akkor evangélikus Szent György-templomban. Elhangzott beszédében a város világosságának nevezte a

soproni Belső Tanácsot. Ezt a gondolatát nagyon fontosnak érezte, ezért latinul is megismételte a német szónoklatban: „Vos estis lux civitatis – Ihr/ Ihr seid Liecht dieser Stadt” – mondta a Tiszteletre Méltó Tanács jövődó tagjainak.⁸³⁽⁸³⁾ Egész beszéde gondolatmenetét Lackner Kristófnak a városháza falára festett emblémarendszerére építette. A beszédet, amelybe egy Diego Saavedraemlémat is beleépített annak „Idea de un principe...” című emblémagyűjteményéből, később a népes gyülekezet, az evangélikus lakosok nagyobb közössége előtt is megismételte. Mindez a Pozsonyban kétszer is megjelent füzet címlapján olvasható.⁸⁴⁽⁸⁴⁾ Úgy látszik, a soproni hívek egy része ezt is érthette, közülük választották az Ehramer Rat, a Belső Tanács tagjait, ők tartottak emblémagyűjteményeket könyvtáraikban!

A Soproni Tudós Társaság második korszakáról viszonylag keveset tudunk. Annyi bizonyos, hogy tagsága a Belső Tanács megválasztott tagjaiból, a város szellemi életét irányító helybeli és szomszéd falvakban működő evangélikus papságból, és az 1627 után Sopronba menekült evangélikus nemesség és polgárság válogatott tagjaiból alakult ki. Ez volt a helyzet már Lackner halála után is, tehát 1631-től. Mindezt II. Ferdinánd az evangélikusokat Ausztriából kitiltó rendelkezése is magyarázza. A nyomtatott császári rendelet címlapja így foglalja össze a rendelkezés lényegét: „General Mandat Wegen Auß: vnd Abschaffung der Vncatholischen vnn(d) Sectischen Praedicanten vn(d) Schuelmaister/ auß Ihrer Röm: Kay: May: Erb/Ertzhertzogthumb Oesterreich... 1627.” Ez a cím magyarra így fordítható: „Általános rendelet a nemkatolikus és szektás prédikátorok és tanítók eltávolításáról és elűzéséről a Római Császári Felső Örökös Főhercegségéből, Ausztriából (...) 1627.”⁸⁵⁽⁸⁵⁾

Amíg 1640-ig Lackner beszédgyűjteménye és a Társaságnak az OSzK Kézirattárában őrzött számadáskönyve alapján minden eseményről pontosan értesülünk, addig az 1640 utáni időszakról csak vázlatos képünk lehet. A Társaság élete így is követhető, mert néhány kiemelkedő tagja beszédében, alkalmi nyomtatványaiban 1640 után is található értékelhető nyomokat. További társasági iratok Gamauf Gottlieb soproni lelkész nagy értékű, de szinte áttekinthetetlen kötet- és oldalszámú „Denkwürdige 252 Begebenheiten” című másolat-gyűjteményében (23 testes kötet van az OSzK kézirattárában!) lappangnak. Egyik kötetéből például kiderül, hogy a társasági ülések továbbra is pünkösdhétfőnként folytak. 1652-ből ismerünk másolatban egy meghívót is.⁸⁶⁽⁸⁶⁾ Az 1668 és 1672 közötti időszakról rendelkezésünkre áll az Evangélikus Országos Levéltárban egy rossz állapotban, töredékes, penészfoltos, részben elpusztult papíron fennmaradt társasági névsor, amely az említett négy esztendő tagsági jegyzékét őrzi (ld. a *Függelék*). Hosszú ideig nem tudtunk több következtetést levonni a névsorból, mint azt, hogy ekkor már nem folyhatott rendszeres társasági tevékenység. Házi Jenő Soproni polgárcsaládok című könyvének 1982-es megjelenése óta azonban az ott szereplő személyek egy része azonosítható.⁸⁷⁽⁸⁷⁾ A társasági tagok ekkor is, (az utolsó években is) a belső tanács tagjai, evangélikus lelkészek, kisebb számban ide menekült evangélikus nemesek és polgárok.

Tizenkét évvel később, 1994-ben megjelent a soproni hagyatéki könyvjegyzékek testes kötete, a Lesestoffe.⁸⁸⁽⁸⁸⁾ Ezen jegyzékek alapján a 17. századi olvasmányvilág Soproni módosulásának alakulása is bizonyos mértékig követhető. Lorenz Helmb könyvkötő 1637-es hagyatéki árukészletében például a hagyományos evangélikus könyvanyag mellett feltűnnek Martin Opitz művei, emellett a korban divatos pásztorjátékok, és nagy számban színdarabok, sajnos csak Fastnachtspiele megjelöléssel. („Defensions schrift Opitij in octau, 2 Exemplarj Schäferej, 90 Comedj, vnd faßnacht-spill zu 1 groschen”) és Johann Arndt Wahres Christentum embléma-gyűjteményének több példánya. A Faut család könyvtárába az akkor népszerű regény, a Philander von Sittenwald néhány évvel megjelenése után bekerült.⁸⁹⁽⁸⁹⁾

Megállapítható, hogy a nyugat-magyarországi és a felvidéki evangélikus városok között az értelmiségiek egyfajta cserefolyamata alakult ki, amely kihatott a Tudós Társaság tagságára is. Ez a folyamat a megjelent korabeli irodalmi antológiákból is kiolvasható. Amikor például Christian

Seilmann, a soproni gimnázium igazgatója, Körmöcbányán lett pap, egy kötettel búcsúztak el tőle a Nyugat-Magyarországon élő evangélikus értelmiségiek, tollforgatók.⁹⁰⁽⁹⁰⁾ Emellett a fontos új fejleménynek számít, hogy a Tudós Társaság életére most már a német városok nyelvűvelő társaságai voltak feltétlen befolyással, így a *Fruchtbringende Gesellschaft*, az *Aufrichtiger Palmen-orden* és hasonló költészete. Ezek barokk hangja nyilvánult meg a század második felében megjelenő különböző alkalmi kiadványokban is. 1604-től 1631-ig, a társaság alapításának és működésének első időszakában ugyanis az az olaszországi társasági, kulturális egyesületi forma lehetett meghatározó, amelyet Lackner tanulmányai közben és azután Padovában, Bolognában megfigyelhetett, és otthon meghonosított, például az *Academia della Crusca* világa. A második korszakban ezzel szemben inkább a németországi nyelvűvelő, költői társaságok, az ott követett barokk formák adták a Sopronban is mértékadó mintát.

253 Az alkalmi szerelmes versekben, amelyeket esküvőkre írtak, megjelennek a barokk *Liebesschäferer* szabályai szerint írt költemények. Az emblematika hatása pedig egyes versszerzőknél, alkalmi beszédek íróinál kimutatható – még egyházi vitairatokban is. 1674-ben megszűnt a Tudós Társaság egyleti formája. Most már az evangélikus egyházuk, a vallásuk fennmaradásáért vívott küzdelemre kellett az erő. De nem szűnt meg az emblematika, egyes kialakult irodalmi formák tovább éltek – ha már nem is a Tudós Társaság keretében.

A Felső-Magyarországról külföldre menekült Klesch Dániel, aki 1650-től 1659-ig volt a soproni gimnázium tanára, előbb Kőszegen, majd a Pozsony megyei Szentgyörgyön lett lelkész. 1674 után újra a Felvidéken lelkészkedett, de Kassán Spankau tábornok fogságába esett, majd el kellett hagynia működése színterét. Exulánsként elmondott különböző beszédeiben, azok visszaemlékező bevezetőiből értesülünk arról, hogy az 1650-es években rendszeres színházi volt Sopronban. Kezdetben Klesch világi színműveket adott elő, később Lang Mátyás evangélikus lelkész tanácsára bibliai tartalmú színdarabokat láthattak a nézők, a lakodalmak résztvevői és a Tudós Társaság tagjai.

Klesch egyik alkalmi vendég-prédikációját is a Tudós Társaság szokásainak megfelelően mondta el száműzetésében 1676-ban a szászországi Halléban.⁹¹⁽⁹¹⁾ Ráadásul a soproni pümkösdhétfői társasági összejövetelekre emlékezett beszéde témaválasztásakor is! Egy brandenburgi hercegi esküvőn elmondott beszédében pedig nemcsak Klesch hiteles, mindeddig ismeretlen arcképét találtuk meg rézmetszet formájában, hanem saját maga emblematicusan értelmezhető címerét is. Arcképe mellett kis embléma látható körben: Az író szívét maga az Úr koronázza meg a metszeten. Szövege: So krön ich Dich/ Halt Du nur Strich (Így koronázzlak meg, csak légy hűségese!) Egy hagyományos lakodalmi asztal képe is megjelenik a hercegi lakodalom metszetén. Ha nem is lehetett ilyen bőséges a soproni esküvői lakoma, de hasonlóak lehettek, ha kisebb méretben azok, amelyeken Klesch tanítványaival színműveit adatta elő.⁹²⁽⁹²⁾

Más beszédek is fennmaradtak nyomtatásban a Tudós Társaság második nemzedékének tagjaitól. Lang Mátyás lelkész a soproni jezsuiták elleni hitvitázó beszédében helytörténeti adatokat is megörökített. Így pl. leírja Wärgl Jónás soproni jezsuita atya látogatását az akkor evangélikus Szent Mihály templomban, pontosan jelezve, hogy mit mutatott meg az őt később megtámadó jezsuita atyának. A „Geistliche Wasserquelle” címen rövidíthető halotti beszédében pedig további helytörténeti forrás rejtezik: a Paurnfeindné sírjánál mondott gyászbeszédében az 1676-os soproni tűzvész rombolásáról is hiteles képet hagy ránk, amelyet alább részletesen idézünk.⁹³⁽⁹³⁾

A Tudós Társaság egyleti nyelve természetesen csak a latin és a német nyelv lehetett. De találunk egy vékony magyar érzelmi szálat is. A Tübingenben tanuló, Sopronból odaérkezett evangélikus német egyetemi polgárok között is akadt olyan későbbi **254**társasági tag, aki a Zrínyi Miklós tragikus halála után Tübingenben kiadott *Honor Posthumus* című gyászfüzetébe írt.⁹⁴⁽⁹⁴⁾ Wittnyédy István alumnusa, a kötetet összeállító Dömötöri György kérésére írt gyászoló szonettet. Georg Preisegger, a Tübingenben

tanuló soproni diák szintén írt egy verset a vadászat során elpusztult Zrínyi Miklós bánról. Georg Preisegger disszertációját is magyar államelméletből írta. Magyarsághoz kötődő rokonszenve kétségtelen. Johann Lochner soproni, Tübingenben tanuló diák pedig mitológiai hangvételű latin nyelvű verset írt az istenek sorába emelkedő bánról. A gyász-sonett írója, Georg Preisegger, később a Tudós Társaság tagja is lett.

Az 1670-es években végnapjait élő Tudós Társaságnak még tagja lehetett az akkor fiatal evangélikus conrektor, Friedl (Fridelius) János, aki később, idős soproni tanár korában megszervezte az ugyancsak soproni származású, Regensburgban lelkészkedő Christian Serpilius (Johann Serpilius fia) segítségével egy Lackner-emlékkötet kiadását. A gyűjteményt Lackner 1614-es polgármesterré választása 100. évfordulójára jelentették meg. Ez a beszédgyűjtemény már a Tudós Társaság 1676 utáni utóéletének emléke. Még egy ritka eredményről szólhatunk: szerencsésen előkerült Sopronban, a Városi Levéltárban Dobner Ferdinánd „Emblematischer Trauben schiessen” című emblémás füzeté.⁹⁵⁽⁹⁵⁾ Házi Jenő főlevéltáros az 1930-as években szerencsére megvásárolta a példányt. (A füzetéről sokáig úgy tudtuk, hogy egyetlen példánya Nyizsnij Novgorodba került, a Budapestről hadiszákmányként elhurcolt sárospataki könyvgyűjteménnyel együtt.) Az 1698-as soproni lövészünnepség emblemikus emléknymtatványát elemezve azt látjuk: a Tudós Társaság második korszaka után még volt némi utókora is a magyarországi német értelmiségieket és menekült német evangélikus nemeseket tömörítő Soproni Tudós Társaságnak. Tanulmányunk ezeket az összegyűjtött adatokat próbálja vázlatosan összegezni.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / 242Lackner Kristóf kora és öröksége / 251Kovács József László: „Ti vagytok a Város világossága...” (Adatok a Tudós Társaság második korszakához 1631 – 1674) / Az irodalmi művek tanúbizonyágai

Az irodalmi művek tanúbizonyágai

„Számkivetésben járt ez földön Christus urunk is
Járjuk el ez járást hát mi is ő tagjai”

Az epigrammát Szenci Molnár Albert írta a „Postilla Scultetica” beszédgyűjtemény élére Oppenheimben 1617-ben.⁹⁶⁽⁹⁶⁾ 1604-ben megjelent Latin–magyar szótárában a vándorlásra, a lakóhely változtatásra a következő meghatározásokat találjuk: Exilium: számkivetés; Exulabundus: számkivetésben bujdosó; Migratio: elköltözés, szállásváltás, peregrinatio: idegen nép között járás, szarándoktség, barátokjárás(!). A evangélikus értelmiség Sopronba költözése kapcsán, vagy újabb lakóhelyre történő eltávozásában e fogalmak szinte minden változatával találkozhatunk.

Kik a Sopronba „bujdosók, barátokok”? Érkeznek továbbtanuló diákok Sopronba Felső-Magyarországról, az 1628 után a soproni főgimnáziumi rangra emelt Latin Iskolába az ottani kisebb algimnáziumokból, pl. Csetnekről. A peregrináció formája az ²⁵⁵emelkedő diák életpályák tanulmányi útvonala. A diákok útja gyakran Sopronból németországi egyetemekre vezetett tovább.

A peregrináció utáni életszakaszra vonatkozóan is találkozunk a felemelkedő pályafutások útját köszöntő füzetekkel. Köszöntő füzetek születhettek, ha valakit a gimnáziumból magasabb fokra, pl. lelkészi tisztre hívtak meg egy másik, német lakosságú polgárvárosba. Meghívhattak valakit lelkésznek a Felvidékre, pl. mint Seelmann Körmöcbányára. Christian Seelmann életének emelkedő pálya rajzolódik meg így. Sopronból való távozásakor két szerencsét kívánó versgyűjtemény is született. Ezek egyike a „Hodoeporica exeunti Urbe et agro Sempronensium”. A magasabb állomásra lépő, távozó Seelmann a tudós társasági tagok, a Sopron melletti kisebb falvakban szolgáló megyyesi, lépesfalvi paptársak köszöntötték latin és német versekkel.⁹⁷⁽⁹⁷⁾ Tegyük hozzá, a versgyűjtemény köszöntőt

íróinak jó része maga is a soproni Tudós Társaság tagja volt.

„O Ihr Bergstetter Ihr/die Ihr um jenes Thal
Das mit dem Schneegebirg und Alpen steht umbgeben
In stiller Einsamkeit verbirget euer Leben
Wollt ihr daß man hinfort mit solchem Mann euch zahl
Der nimmer sterblich ist: so nemmt das edle Pfand”

„Ó, Ti bányavárosok... fogadjátok drága ajándékunkat!” Így búcsúzik Johan Storch a maga és a minden soproni polgár: „gesampte zu Oedenburg” nevében. A tájleíró vers is barokk műfaj, amelybe beleépíti a havas hegyekkel – az ő szavaival – „Alpesekkel körbevett” Körmöcbánya képét, és kiemeli a város pénzverő szerepét. Versbeli szójátéka szerint Seelmann pap személyében minden vert pénznél értékesebb emberrel gyarapodik településük. Olyan férfival, akinek értéke sohasem romlandó, szemben a Körmöcbányán vert pénz nemekkel! A barokk vers szójátéka szerint Sopron ilyen aranyat érő értékes emberrel fizet Körmöcbányának!

De rábírhat valakit lakóhelyváltásra az 1660-as években a háború, a pestis és az általános drágulás is. Sopron biztonságosabbnak látszott Felső-Magyarországnál ekkor! Johann Serpilius, Sopron város új jogtudósa ezt írta fel 1666-ban kalendáriuma jegyzetei élére: „Óh, Istenem! Miután Te két éven át engedted megtapasztalnunk, hogy mi a háború, a pestis és a drágulás, és most békét küldtél nekünk, és gyümölcstermő évet, légy a továbbiakban is kegyes hozzánk, és óvj meg minket a fájdalomtól.” Majd így folytatja sorait: „Január 8. Mindketten, Abraham Sowitsch úrral Pozsonyba utaztunk, és audienciát kértünk a Királyi kamara uraitól” Mindketten: Sowitsch a lelkész és Serpilius, a város jogásza is tagjai voltak a Tudós Társaságnak!⁹⁸⁽⁹⁸⁾

A Hodoeporica, az úton járásnak megírása után idézzük fel ismét a *Honor posthumus* emlékfüzetet, a Zrínyi Miklós halálát gyászoló versgyűjteményt,⁹⁹⁽⁹⁹⁾ amelyben a már említett Georg Preisegger, a Tudós Társaság későbbi tagja a német 256nyelvűvelő társaságok akkoriban divatossá vált műfajával, gyászoló szonett formájában búcsúzott Zrínyi Miklóstól:

SZONETT

Zrínyi Miklós gróf úr szomorú és váratlan haláláról

Mi ez a szörnyü hír? A jaj-orkán mi végre
Tépi a fellegek fekete zászlaját?
Váratlan érte gyásza jó magyar hazát –
Keresztény daliák siráma száll az égre.

Zrínyi Miklós halott! Hitünk hullt sírba véle,
Reményünk csillaga, aki ha harcba szállt,
Vitézül verte szét a vad pogány hadát –
S most egy vadászaton veszett el drága élte!

Egy vadkan ölte meg, midőn már azt hívé,
A béke édeni öröme lesz övé –
Oh, vaksors, mit mivelsz? Emelsz, s leversz kezdeddel!

Amig csak szólhatunk, szóljon panaszszavunk,

Mert véle nem csupán leghívebb bajnokunk,
De az emberi nem hű támasza veszett el.”

(Sarkady Sándor fordítása)

Sopront tizenkét évvel később, 1676-ban, rettenetes tűzvész pusztította el. A középkori alapokra épült város romokban hevert. Kiegett az egész belváros, elpusztult minden belvárosi templom, még az ősi várostorony is. Ekkoriban kérte meg egy bécsi kereskedő, Paurnfeind, Lang Mátyást, az 1650 óta Sopronban működő helyi származású evangélikus lelkészt, mondjon gyászbeszédet felesége temetésekor. Ez is tudós társasági teljesítmény is egyben: Daniel Tieftrunck, Johannes Kalinkius és Johannes Vigebius gyászversekkel egészítették ki a gyászbeszédet. Lang, aki ugyancsak a Tudós Társaság tagja volt, meglepő hatású gyászbeszédet írt. Témája egyszerre a gyász és a helytörténet! Regensburgban megjelent írása adott alkalmat a szónokoknak, hogy az 1676 novemberében elpusztult Sopron városát is a tűzkár minden keservével együtt elsirassa. Már a beszéd címe is meglepő. Lang Mátyás vigaszként lelki forrást keres a gyászoló férjnek¹⁰⁰⁽¹⁰⁰⁾ – a gondolat a német nyelvű társaságok szellemének felel meg. A szónok Cicero *Epistolae familiares*-ének egyik gondolatával megtöltja a tartalmatlan, ezért nyomorúságos vigasztalást. A római szónok levele kezdetén a vigasz ilyen formáját nyomorúságos vigasztalásnak nevezi. „Ha mi ennek a példának mintájára a mélyen gyászba borult férjet ily módon próbálnánk vigasztalni, talán együttérzést, ²⁵⁷de igazi vigaszt nem önthetnénk szívébe, ha így szólnánk hozzá: Jöjjön el ebbe a jó Sopron városába, melyet az elmúlt év november 22-én elpusztított a dühöngő tűz, és igazi Pusztá Várrá változott.¹⁰¹⁽¹⁰¹⁾ Nézné meg a város mindkét szép tornyát, amelyek időjelző óráikkal együtt elpusztultak, hasonlóképpen a kiválóan felépített ferences kolostort, a Szent György templomot tornyával és harangjaival, a Városházát, a fegyvertárat, néhány száz más megégett épületet, az egész belvárost, hogy mit pusztított el a tűzvész. Azt mondhatnánk, hogy a fejeket vágják le, ez történt oly sok házzal és épülettel, különösen az elől álló várostoronnyal, mely már néhány száz éve itt áll (melyet még állítólag a pogány rómaiak építettek). Azt válaszolhatná: miért törődjek én ezzel, amikor szívemet szétszakítja a számomra legkedvesebb feleség elvesztése, aki (Isten) gyenge teremtménye volt, és emellett halandó ember! Mi pedig emellett nyomorúságos vigasztalók fájdalmat okozó vigasztalók lennénk, olyanok, akiknek Jób az Őt oly szívesen vigasztalókat nevezi...(Jób könyve, 16.)” Így kapcsolódott össze Lang gyászbeszéde Paurnfeindné halála felett az elpusztított várost gyászoló, városát sirató pap panaszával!¹⁰²⁽¹⁰²⁾

A korszak másik figyelemre méltó képviselője Klesch Dániel, akinek hányatott sorsáról, érdekes, de keserves pályafutásáról fentebb már szoltunk. 1676-ban Hallé-ban mondta el „Donorum Dei bonorum (...) das ist Die Siebenfältigen guten und vollkommenen Gaben Gottes” címen rövidíthető beszédét. A terjedelmes barokk címből kiderül, hogy a szónok a Fruchtbringende Gesellschaft tagja (itt írói neve der Kräftigste – a Legerősebb) de tagja a Deutschgesinnte Gesellschaftnak, és a hallei Lilien-Zunft (azaz Liliomcéh) írói csoportnak is.

Számunkra a Jakab-levéltre felépített elmélkedésnél fontosabb mindaz, amit Soproni színjátszói múltjáról, az itt előadott darabokról önvallomásos előszavában elárul. „Mert be kell vallanom, hogy a világi költeményeknek és színdaraboknak különös hasznuk van a mindennapi életben. Ilyesmit nagy számban vittem színre tíz éves Soproni iskolai foglalatosságom során egykor Nyugat-Magyarországon. Ezt azonban végül abbahagytam, és csak bibliai történeteket állítottam színpadra, és mindezt akkori inspektortunk, nagytiszteletű Lang Mátyás szívből fakadó keresztényi tanácsára, midőn az Ő és C.S. úr (Christian Seelmann?) és M.C. S. úr esküvői ünnepségére mindenféle bibliai cselekményeket adtam elő a kedves Iskolai Diáksággal, megnevezve Izsákról és Rebekáról, az ifjú Tóbiásról, a hős Juditról, a szemérmes Józsefről, Keresztelő János lefejezéséről, Krisztus dicsőséges feltámadásáról, Lázár feltámasztásáról. Item a gazdag emberről és Lázárról, stb. Találunk a Bibliában verseket és történeteket az elveszett fiúról (Luk. 15.), az igazságtalan gazdáról (Luk. 16.), a könyörtelen bíróról és a gondterhelt könyörgő özvegyről (Luk. 18.). Ezekből a darabokból némelyik ma is a kezemben van, valamennyit német rímekbe foglaltam, ezek egyikét sem tagadnám meg vagy vonnám el egyetlen nyomdásztól sem.”¹⁰³⁽¹⁰³⁾ Nem tudunk róla, hogy Klesch német nyelvű rímes bibliai színművei

nyomdászra találtak volna. Így is híradással szolgálnak a soproni esküvői szertartások, a püNKösdhétfői Tudós Társasági rendezvények színi játékaikról.

258 Az 1670-ben megjelent „Oedenburgisches Rath-Haus” emblémasorozata még egy eddig meg nem világított tanulságot is rejt. Ahogy Andrea Alciati „Emblematum liber” gyűjteményét is egy Held nevű szerző németre fordította, ugyanúgy fordítja le Johann Conrad Barth Lackner városházi tanácsteremben falra festett emblémáit németre. Így maga is bekapcsolódik az emblematicus szerzők sorába. Az „Oedenburgisches Rath-Haus” emblémáit elpusztítja az 1676-os rettenetes tűzvész, de Barth alapos elmélkedő jellegű leírása megőrzi a tervezett emblémarendszer valamennyi képét és feliratait. Az emblémarendszert már a tanácsterembe lépés előtt egy összegző hat soros vers – egyfajta lemma – foglalta össze:

„Különösen ha rögtön kezdetben fenn a lépcsőknél ezeket a látszat szerint első pillantásra együgyűnek látszó, de értelmük szerint valójában fontos rímeket látjuk felfestve:”

„Unrechte Lehr/ und schädlicher Neid /

Der eigennutz und falscher Eyd/
Kindischer Rath/ auch Übermuth/
Die schaffen dort und da kein gut /
Drum/ o du theurer Herr und Gott /
Die Stadt gnädig dafür behüt” (B ív)

Akár ez a hat soros verses összegzés is lehetne Barth lemmája. De számos helyen a leírások során együtt jelenik meg a latin és a német képaláírás. Az A PARI VIRTUS ET LIVOR szöveget Barth így fordítja: „Zugleich Tugend und Neid”. Erény és Írigység együtt jelentkeznek!

A füst és a fény együtt jár. Lackner megszövegezésében: ”Sicut ignis fumum, ita gloria excitare solet”. Barth német kétsorosában ez így hangzik:

„Da ist gewiß ein Feur / wo irgend Rauch aufgehet

Da ist auch Ehr und Ruhm, wo Haß und Neid entstehet”

Amikor a jövendő Belső Tanács és a Tudós Társaság tagjainak figyelmét arra hívja fel, hogy „Ti vagytok a Város fénye” úgy arra is figyelmeztet, hogy a fény el ne homályosítsa a látásra teremtett szemet: „Aki a fényt el akarná elöttetek homályosítani, az menjen fel a Tanácstermetekbe, és álljon szembe a fényvel. Akkor a fényesség a szemébe világít, mivel rögtön az ablak fölé a Bölcs Férfiú festetett egy gyertyatartón álló gyertyát ezzel az aláírással:

SUM UT PROSIM

„Darum bin ich/ daß ich nützlich sei”
Tanuljatok a fénytől! – mondja Barth.
Aliis inserviendo, ipse consumor
„Es andern diene/ immer abnimmt/
biß es gar verzehret werde”

259 Aki így él, annak az önmaga erénye a jutalma! „Ipsa sibi Virtus pretium” sei – fejezi be Barth emblematicus tanítását az erény fényéről!¹⁰⁴⁽¹⁰⁴⁾ A „Sum ut prosim” vagy az „Aliis inserviendo, ipse consumor” fényhez kapcsolódó emblémáihoz hasonló található a „Coronae Hungariae Emblematica Descriptio”-ban. Az emblematicus koronaleírásban pl. „Ubi lumen, transeant tenebrae” inscriptio után két égő gyertya is világít a kör alakú lemezben. Azt hirdeti a subscriptio szövegével együtt, ahol

világosság ég, ott eltűnik a sötétség!¹⁰⁵⁽¹⁰⁵⁾

2005. LIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / 242Lackner Kristóf kora és öröksége / 251Kovács József László: „Ti vagytok a Város világossága...” (Adatok a Tudós Társaság második korszakához 1631 – 1674) / Egy kései hajtás

Egy kései hajtás

Es leben wohl / die wahren Schützen - Freunde!

„Vivát, barátaink, szilaj lövész legények!”

(Sarkady Sándor fordítása)

Dobner Ferdinánd már nem lehetett a Tudós Társaság tagja, Házi Jenő kutatásai szerint 1659-ben született és 1730-ban halt meg, mint a Habsburg-ház rendíthetetlen híve. 1671-ben, a Tudós Társaság végnapjai idején 14-15 éves lehetett, 1698-ban Soproni városbíró.

Ha ő maga nem is lehetett már confoederatus, azaz társasági tag, annak szellemét jól ismerhette. Az apja, Dobner Dániel 1668-ban *Magister Foederis*, majd elhagyhatta a Társaságot. A *Magister Foederis* megjelölés mellé későbbi kéz odaírta: *fuit* – azaz csak volt... (ld. a *Függelékben* közölt névsort). A Társaságnak fennállása során a 70 esztendő alatt öt Dobner is a tagja volt. Ezért a Társaság szellemét és az emblematika szokásvilágát Dobner Ferdinánd is jól ismerhette! A Sopronban őrzött könyvészeti ritkaság, a *Frey und Traubenschiessen*, szabadon fordítva: a „Lövészünnep és szőlőlövészet” füzetben a nürnbergi E. Nunzer három mívesen megformált emblémáját találjuk.¹⁰⁶⁽¹⁰⁶⁾

A nagy központi embléma a szőlővel körbefont városcímer. Ennek inscriptiója: „Aquilae securae sub alis” a sas szárnyának biztos védelmében. A szőlővel koszorúzott városcímer magyarázata magyarul:

„Bármilyen ellenfelem rád / Ez a szárny oltalmat ad!”

A két kisebb embléma közül az egyik a terhe alatt lehajló szőlőágot ábrázolja; de ez a pictura egy összetett képet rajzol meg: a lehajló szőlőág alatt kisebb szőlőkoszorúban egy kristálypohár látható, ugyancsak szőlőkoszorúban.

„Minél több édes fürtöt tartok,

Annál inkább földre hajlok”

²⁶⁰A képbe rejtett kisebb embléma is jellemző feliratot kapott:

„So krönt der Fleiß / Ein trauben Reiß”

„Izzadva túrt, / Szébb lett a fürt!”

A legjellemzőbb – leginkább soproni embléma a harmadik. Inscriptiója szerint: „Pro vite vitam”. Az emblematika világában ismeretlen képet alighanem Dobner Ferdinánd sugallta a nürnbergi Nunzernek. Egy fegyveres szőlőcsősz lelövi a picturán a szőlősorokat dézsmáló tolvajt. Német felirata:

„Meinen Weinstock alle Stund / Schütz ich wieder diesen Hund”

„Édes szőlőm gyarapodj / Tolvaj kutya, takarodj!”

(Sarkady Sándor fordításai)

Az emblematikus füzetet „A célba lövés különböző kedvelőinek, és idegen uraknak kérésére” nyomtatásban maga az itteni Lövészegylet lömestere adta ki. Nem hiszem, hogy tévednénk, ehhez

szívesen hozzájárult a címlap szerint „Wohl meritirter Herr Stadt-Richter” azaz az érdemdús városbíró is. Az 1698-ban, szeptember havában megrendezett soproni lövészünnep emblematikus emlékfüzete visszacsillantott valamit a Tudós Társaság 1631 után barokk nyelvművelő társaságok szelleméhez hozzáigazodó világából is.

Dobner Ferdinánd egy életen át Sopron katonája volt, császárhoz, I. Lipóthoz, és főleg városához hűséges lutheránus soproni polgár. Ahogy az akkori (hamis) névalakkal a tudósabb soproni leírta akkoriban a nevét, *Civis Semproniensis* – a soproni „városi köztársaság” polgára.

A Tudós Társaság Sopron 17. századi művelődés- és helytörténetének fontos közössége. Ennek pontosabb megismeréséhez kívántam a második időszak néhány jellegzetességének összefoglalásával hozzájárulni. A téma további alapos kutatásra érdemes. [107\(107\)](#)

2005. LIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / 242Lackner Kristóf kora és öröksége / 251Kovács József László: „Ti vagytok a Város világossága...” (Adatok a Tudós Társaság második korszakához 1631 – 1674) / Függelék: A Tudós Társaság névsora, 1668–1672108

Függelék: A Tudós Társaság névsora, 1668–1672 [108\(108\)](#)

(Evangélikus Országos Levéltár I. a7; 108.)

Anno 1668. Confoederatio Lackneriana [109\(109\)](#)

Feria secunda Pentecostes, juxta antiquam foundationem foederis Societatis Nobilium per Generosum Consulem Dominum Christophorum Lackner J.U.D. factam congregatio habita apud Generosum Dominum Danielelem Dobner Magistrum [261](#)Foederis, ubi primum perlectis Dominorum Confoederatorum nominibus reperti sunt in vivis existere sequentes et exceptis tribus vel quatuor personis legitime impeditis praesentes fuerunt:

Generosi utpote Plurimum Reverendi, Nobilissimi et Doctissimi Domini

Georgius Grad , Senior

Matthias Langius Ecclesiastes Senior

Christophorus Sobitschius Ecclesiastes

Gregorius Nátl , Senator

D.Johannes Baptista Föggler

Georgius Klein

Daniel Töröck

M.Daniel Tieftrunck Gymnasij Rector

Erhardus Adamus Resch

Tobias Schmidt

M.Michael Unger, Scholae Hung.[aricae] Rector. (1.p)

Sebaldus Artner

X Ladislaus Töröck

Zacharias Maus

Nicolaus Háckelberger

Johannes Andreas Reinthaller

Georgius Stockinger

Nicolaus Reichenhaller

Wolf Adam Föggler
Georgius Nátl
Johannes Ernreich Föggler
Johannes Christophorus Reinthaller
Jacobus Dobner +
X Johannes Christophorus Koller
Wolfgangus Fridericus Strelau
Johannes Kalinkius ,Cantor
Daniel Dobner Magister Foederis (fuit)
Abraham Steiner 1. Col.[lega] (2.p.)
Johannes Andreas Schubert Collegae
Johannes Serpilius *Secretarius fuit*
Jacobus Erhardus Preining *Secretarius*

Recognitionalis pecunia juxta Confoederationis Artic(ulus)per singulos deposita, constituit flor. Hung. 2 t. 3 ß .6 d. singulus per 80 den. Computando.

Post hac rationes a Domino Magistri Foederis ejus collegis exactae, et cum nullus in iis repertus sit defectus, per Dominos Seniores et Reliqvos Confoederatos confirmant.

Domini seniores in officio suo confirmati.

Electione instituta Dominus Abraham Steiner in Magistrum Foederis unanimi suffragio electus, qui more antiquibus observari solita Dominum Johannem Andream 262Schubertum sibi adsciuit, cui per Dominos Confoederatos adjunctus est Dominus Johannes Christophorus Reinthaller.

Nomen foederi dederunt, deposito argumento foederis Domini

M. Johannes Conradus Barthius .
Johannes Vibejus
Georgius Launer
Aegidius Ludovicus Prisomannus .
Dominus Jacobus Steiner
Johannes Fridelius Conrector.
Convivium ob tenue[s] aerarij vires intermissus est (3.p.)

ANNO 1670.

Feria Secunda Pentecostes juxta antiquam foundationem a Generoso Domino Christophoro Lacknero J. U. D. Judex Congregatio facta est in aedibus Domini Abrahami Steineri pro tunc Magistri Foederis. Ubi perlectis Nominibus Dominorum Confoederatorum absentes fuere.

Domini
Ladislaus Torok
Georgius Stockinger
Johannes Christophorus Koller .

Nomina foederi, persoluto argumento foederis, dederunt Domini

Leopoldus Nätel Consul
Reichhardus Reichenhallerus
dd. David Urhanitz
Johannes Andreas Preining

dd. Paulus Preining
Johannes Ehrerich Mezger
Johannes Caroli
Georgius Pammer
Sic (?) Johannes Emericus Rainer
Abraham Sobitus
Johannes Kramapfel
/Georg/ Melchior Reisinger
Georg Kappel (*kihúzva?*)
Fridericus(?) Preisegger dedit

Seniores electi sunt Communi Foederis voto

Domini

Leopoldus Natel

M. Johannes Conradus Barthius

Matthias Langius

Georgius Grad

Recognitionalis pecunia facit 2 th. 6 β. 15 den.

Argumentum foederis quod deposuit Dominus Ursanitz(?) facit 3.F sol 3 . 6.- (4.p.)

In Magistrum Foederis electus est Dominus Johannes Andreas Schubertus, cui sibi in Collegam adscivit Dominum Zachariam Mausium, cui per Dominorum Confoederatos adjunctus est dominus Johannes Christophorus Reinhaller.

[...] [110\(110\)](#)

Anno 1672

Feria secunda Pentecostis juxta antiquam foundationem a Generoso condam Domino Christophoro Lackner J. U. D. congregatio facta est Dominorum Confoederatorum in actibus nobilissimj Domini Joannis Andreae Schuberth p.t. Magistri Foederis ubi perlectis nominibus eorundem absentes fuere

Dn. Georgius Klein

Sebaldus Artner

Georgius Stockinger

Georgius Kramapfel

Johannes Honorius Metzger

Nomina Foe(deris) persoluto argumento Foederis dederunt:

Dominus Johannes Lölhöfel de Löwenprunn

Dominus Matthias Adami

Seniores communi Confoederatorum voto confirmatus a priores

Dominus Leopoldus Natl

M. Johannes Conrad Barthius

[263](#)Matthias Langius

Georgius Grad

Recognitionalis pecunia fuit 3 Th 4 β. 15 D.

Argumentum Foederis deposuit Dominus Joannes Kramapfel Uti ex Domini Matthias Adamj Simul etiam Joannes Christoph Barth 3. Lölhöfel de Löwenprunn (6.p.)

In Magistrum Foederis de novo confirmatus Dominus Andreas Schubertus adscivit Dominum

Ihr Wohlerw. Hr. Barthius	5 th dd.
Ihr Wohlerw.Hr. Lang	5 ”
Ihr Wohlerw. Hr. Sowitsch	5. “
I. Hr. Stadtrichter	5.”
Hr. Gradt	5.”
Hr.Dan. Türckh	5.”
264Hr. Gregor Nattl	5.”
Hr. Jacob Stainer	5.”
Hr.Nicl. Reinhalter	5.”
Hr. Georg Nättl	5.”
Hr. Pämer	5.”
Hr.Schrainz	5.”
Hr. Aeg. Prisomann	5.”
Hr. Foman	5.”
Hr. Sebald Artner	5.”
Hr.P. Er. Fögler	5.”
Hr. Strelau	5.”
Hr. Laßlo Türckh	5.”
Hr. Mauß	5.”
Hr. I. Ehr. Reinthaler	5.”
Hr.W.And.Fogger	5.”
Hr. Dr. Fögger	5.”
Hr. Abr. Stainer	5.”
H J() El (?)	5.” (7.p.)
Herr M. Tiefftrunck	5.th.
H. Calinkius Cantor	5.”
H. Rainer	5.”
H. Krämapfel	

H. Reichard Reichenhaller

H. Daniel Dobner

Aelterer Herr Reintaller

H. Mezger

H. Koller von Rust

H. Hakelberger 5.

H. Caroli

H.M.Unger 5.

H. Fridel 5.

H.Vigebius

+ H.Georg Launer 5.

H. Schmid

Georg Stockinger

H.Kämpel /áthúzva/

Leutnant Klein

H. Kämpel /áthúzva/

Anno 1672 den 21 7bris hat /Tit/ Herr Magister Foederis bevorstehenden Empfang biß auß D(en) Dreyzehen portiones welche Herr khünpftig in seinen Empfang nehmen wirdt völlig vermithet . (8.p)

2005. LIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / 242Lackner Kristóf kora és öröksége / 265Kiss Melinda: Későreneszánsz és korai barokk síremlékek Sopronban 2. rész: társadalomtörténeti tanulságok

265Kiss Melinda: Későreneszánsz és korai barokk síremlékek Sopronban 2. rész: társadalomtörténeti tanulságok

2005. LIX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / 242Lackner Kristóf kora és öröksége / 265Kiss Melinda: Későreneszánsz és korai barokk síremlékek Sopronban 2. rész: társadalomtörténeti tanulságok / A sírfeliratok formai jellemzői

A sírfeliratok formai jellemzői

Tanulmányom első részében a síremlékeket kizárólag művészettörténeti szempontok alapján vizsgáltam.¹¹¹⁽¹¹¹⁾ Feldolgozásuk azonban nemcsak a művészettörténet számára fontos, hanem forrásértéke van más diszciplínák szempontjából is. A sírkő, sírfelirat és életrajzi adatok szorosan összefüggnek egymással, ezért a vizsgálatkor olyan más tudományokat is figyelembe kell venni, mint